

αὐτοὶ οἱ δύο δρόμοι, εἶναι ἀνοικτοὶ μπροστά μας καὶ τοὺς δύο ἀπαραιτήτως θὰ ἀκολουθήσωμεν διὰ νὰ γνωρίσωμεν τὸν κόσμον.

Κάθε πρᾶγμα ἔχει δύο ὄψεις, θετικήν καὶ ἀρνητικήν, καὶ εἶναι φυσικὸν δικαίωμα μας νὰ διαλέξουμε ἢ τὴ μία ἢ τὴν ἄλλη. Εἶναι ὁ νοῦς μας (τὸ ὄργανον τῆς γνώσεως) μὲ τὴ διπροσωπία του, ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι τὸ 2 εἶναι 2 ἀλλὰ ἐν ταύτῳ καὶ ὅτι δὲν εἶναι. Εἴτε τὸ ἓνα εἴτε τὸ ἄλλο υἱοθετήσουμε, καὶ εἰς τις δύο περιπτώσεις εἴμεθα συνεπεῖς μὲ τὴν φύσιν τοῦ ὄργάνου τῆς γνώσεως, καὶ αἱ δύο ἀπόψεις καὶ ἡ θετική καὶ ἡ ἀρνητική εἶναι ἐξ ἴσου ὀρθαί, ἀφοῦ μᾶς εἶναι φύσει ἀδύνατον νὰ ἀπαρνηθῶμεν τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν.

Ἄλλα τότε τί εἶναι λογική; θὰ ἐρωτήση τις. Ποῦ βασιζόμεθα, ὅταν διὰ νὰ ὑποστηρίξωμεν τὰς ἀπόψεις μας ἐπικαλούμεθα ὡς ἐπιχείρημα παντοῦ καὶ πάντοτε τὴν περιώνυμον κοινήν λογικὴν; Πῶς νὰ βασισθῶμεν εἰς μίαν διπρόσωπον ἀρχὴν ποὺ κατὰντᾶ ἔτσι νὰ εἶναι τὸ πλέον ἀεριῶδες πρᾶγμα;

Ἐὰν δὲν ὑπῆρχε ἡ ἔννοια τοῦ αὐτεξουσίου, ἡ λογική θὰ ἦταν κάτι ξεκάθαρο, θὰ ἦταν ἡ θετική μόνον πλευρὰ τῆς ἐμπειρίας καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου—θὰ ἦτο ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος. Λογική—ἀλλ' ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως εἶναι ποὺ συσκοτίζει τὰ πρᾶγματα.

Λογικὸν συνήθως λέγεται κάτι αὐταπόδεικτον, ἀφ' ἑαυτοῦ φανερόν καὶ μὲ καθολικὸν κῆρος ἢ κάτι ποὺ ἀπορρέει διὰ τῆς ἐπαγωγικῆς μεθόδου, διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς αἰτιότητος, μετ' ἀναποδράστου ἀναγκαιότητος ἐκ τινος πάλιν αὐταποδείκτου ἀρχῆς.

Ὅλαι αἱ λεγόμεναι ὀρθολογιστικαὶ κρίσεις δὲν ἔχουν ἀνάγκην οὐδεμιᾶς ἀποδείξεως, ὡς αὐτοφανεῖς καὶ αὐτοβέβαιοι.

Ἡ αἰτιότης—ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος—εἶναι μία ἀπ' αὐτῆς τις αὐτοφανεῖς ἔννοιες καὶ λογίζεται ἀληθῆς ὡς ἔχουσα πανανθρώπινον κῆρος.

Ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος καὶ ὅ,τι ἀπορρέει μετ' ἀναποδράστου ἀναγκαιότητος ἀπὸ τὸν νόμον αὐτὸν εἶναι αὐτὸ ποὺ λέγεται λογική. Ἄλλ' ὅπωςδήποτε ἀποτελεῖ τὴν μίαν μόνον ὄψιν τῆς ἀνθρώπινης λογικῆς. Ἡ ἄλλη ὄψις, ἀντιφατική τῆς πρώτης, βρίσκεται ὁμοίως κρυμμένη μέσα εἰς ὅλες τις ἀνθρώπινες ἐκδηλώσεις καὶ ἐξωτερικεύεται μὲ μίαν ἀπεριόριστον ποικιλίαν ἐγωκεντρικῶν ἐκφράσεων.

Ἡ ἔννοια λοιπὸν αὐτή, ἡ πανταχοῦ παροῦσα, ἡ κρυμμένη μέσα εἰς ὅλες σχεδὸν τις λέξεις καὶ τις φράσεις καὶ κυκλοφοροῦσα, ἀδιάφορον, κάτω ὑπὸ ποίαν μάσκιν (ὡς βούλησις - αὐτεξούσιον - ἀπροσδιοριστία - σκοπιμότης - ἐλευθερία - ἐνδελέχεια - τελεότης, ὡς ἱκανότης, ὡς πρωτοβουλία, ὡς ἐπιδεξιότης ἢ ἐνεργητικότης, ὡς ἐγὼ ἢ ὑποκείμενον, ἀκόμη ὡς ψυχὴ ἢ πνεῦμα) καὶ μὲ ἀπειρίαν ἄλλην φράσεων καὶ ὅρων, λαμβάνεται ὁμοίως ὡς λογική καὶ ἀληθῆς, ὡς ἀφ' ἑαυτῆς φανερὰ καὶ μὲ παναν-

θρώπινον κῦρος, ἂν καὶ ἰσοδυναμεῖ μὲ ἀρνησιν τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος.

Ἐξ ἀνωτέρας βίας, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο, καὶ ἡ αἰτιότης καὶ ἡ μὴ αἰτιότης, ἂν καὶ ἐκ διαμέτρου ἀντιφατικὰ τὰ δύο αὐτά, εἶναι παραδόξως καὶ ἀπιστεύτως ἐξ ἴσου ἀληθῆ καὶ λογικά.

Ἡ λογικὴ καὶ ἡ ἀλήθεια μπερδεύονται ἔτσι μέσα εἰς τὴν ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον δυάδα τοῦ φαινομένου καὶ τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτὸ, πού δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ θετικὸν καὶ τὸ ἀρνητικὸν στοιχεῖον ἠνωμένα.

Εἰς τίς δύο αὐτὲς ἔννοιες τοῦ φαινομένου καὶ τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτὸ ἐπιμένομεν περισσότερον καὶ ἐπανερχόμεθα, διότι ἀπ' αὐτὲς εἶναι ἐξηρητημένον τὸ μεταφυσικὸν μέρος τῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ.

Εἶναι ἐκτὸς συζητήσεως ὅτι οἱ δύο αὐτὲς ἔννοιες ἐν ἀντιπαροβολῇ εἶναι ἀντιφατικά. Τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ εἶναι πάντα ἀρνήσεις τοῦ φαινομένου καὶ ἐρωτῶμεν, ἂν τὸ ἓνα μόνον ἀπ' αὐτὰ τὰ δύο εἶναι τὸ ἀληθὲς πρᾶγμα ἢ καὶ τὰ δύο μαζί; π.χ. τὸ $2+2=4$ εἶναι κάτι ἀληθές; Καὶ αὐτὸ τὸ $2+2=4$ εἶναι μόνον φαινόμενον ἢ φαινόμενον καὶ πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ μαζί;

Μία κρίσις ἀφ' ἑαυτῆς φανερὰ καὶ μὲ πανανθρώπινον κῦρος λογίζεται ὡς ἀληθῆς, ὡς ἐκπληροῦσα τὰς δύο αὐτὰς κατὰ συνθήκην προϋποθέσεις. Τὸ $2+2=4$ εἶναι μία τοιαύτη κρίσις δι' ἧς καὶ θεσπίζεται ὡς ἀληθῆς. Ἀλλ' αὕτη ἡ κρίσις πῶς θὰ ληφθῆ μόνον ὡς φαινόμενον, ἢ συγχρόνως καὶ τὰ δύο, φαινόμενον καὶ πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ μαζί;

Δυνάμεθα μὲ ἄλλα λόγια νὰ διατυπώσωμεν τὸ ἴδιο ἐρώτημα ὡς ἐξῆς: τὸ $2+2=4$ θὰ τὸ δεχθοῦμε ὡς ἀληθές (Δογματισμός) ἢ θὰ τὸ ἀπορρίψουμε ὅτι δὲν εἶναι ἀληθές (Σκεπτικισμός), ἢ καὶ τὰ δύο μαζί θὰ τὸ δεχθοῦμε καὶ θὰ τὸ ἀπορρίψουμε συγχρόνως, ὅτι εἶναι καὶ δὲν εἶναι ἀληθές; Ἀποκλείεται δηλ. τὸ λεγόμενον φαινόμενον νὰ συμπίπτῃ τελείως μὲ τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ; Π.χ. τὸ $2+2=4$ νὰ εἶναι καὶ φαινόμενον καὶ πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ; Παραδόξως φαίνεται ὅτι καὶ τὰ δύο εἶναι δυνατὰ καὶ τὸ ναὶ καὶ τὸ ὄχι, καὶ τὸ ὄχι, ἀφοῦ τὸ ἓνα εἶναι ἀρνήσεις τοῦ ἄλλου, καὶ τὸ ναὶ, ἀφοῦ τὸ ἓνα δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ χωρὶς τὸ ἄλλο.

Ἐπάρχει ἄραγε τρόπος νὰ βεβαιωθῶμεν ἂν τὸ λεγόμενον φαινόμενον καὶ τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ συμπίπτουν εἰς ἓνα μόνον πρᾶγμα, ὅτι ὑπάρχει πλήρης ταυτότης καὶ τῶν δύο, ὅπως τοῦτο ὑποβάλλει ὁ Δογματισμός. Σὰς ἐρωτῶμεν ὑπάρχει ναὶ ἢ ὄχι; Ἡμεῖς ἀπαντῶμεν καὶ ναὶ καὶ ὄχι. Καὶ ὑπάρχει καὶ δὲν ὑπάρχει τρόπος.

Ἡ ὑπάρχων τρόπος εἶναι ἡ ὁδὸς τῆς ἀντιφάσεως, ἢ ὁδὸς

τοῦ γνωστικοῦ μας ὄργάνου. Ἡ ἴδια αὐτὴ ὁδὸς μᾶς πληροφορεῖ ὅτι καὶ ὑπάρχει καὶ δὲν ὑπάρχει τρόπος νὰ βεβαιωθῶμεν.

Κάθε φαινόμενον εἶναι κατ' ἀκολουθίαν καὶ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, ὅπως ἀκριβῶς καὶ δὲν εἶναι, ἐξ αὐτῆς τῆς ἀντιφατικῆς φύσεως τοῦ γνωστικοῦ μας ὄργάνου, τοῦ ὁποίου τὸ ἕτερον ἡμῖς ἀναιρεῖ ὅ,τι τὸ πρῶτον ἡμῖς πρὸ ὀλίγου ἐπεκύρωσε.

Τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό εἶναι ἡ ἄρνησις τοῦ φαινομένου, ἀλλ' ὡς ἄρνησις δὲν συμπίπτει ποτὲ μὲ τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ καὶ συμπίπτει, ἀφοῦ τὰ δύο αὐτὰ ἀλληλεξαρτῶνται.

Οὕτω φησάνομεν εἰς τὴν ὑπερβατικὴν αὐτὴν παραδοξολογίαν ὅτι τὸ φαινόμενον καὶ τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό καὶ συμπίπτουν εἰς ἓνα καὶ μόνον πρᾶγμα, ἀλλὰ καὶ δὲν συμπίπτουν.

Τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ παρὰ μόνον ὡς ἄρνησις, ὡς ἀμφιβολία. Μέσα ὅμως εἰς τὴν ἄρνησιν κρύπτεται ἡ θέσις καὶ μέσα εἰς τὴν θέσιν ἡ ἄρνησις. Ἡ ἔννοια τῆς αἰτιότητος δὲ ἀνευρίσκεται ποτὲ μόνη, ἀλλὰ πάντοτε ἐν συναρτήσει μὲ τὸ αὐτεξούσιον—καὶ τὸ αὐτεξούσιον, ὡς ἀρνητικὴ ἔννοια, προϋποθέτει τὸ θετικὸν στοιχεῖον—τὴν αἰτιότητα.

Ὁ Dawid Hume ἀναφέρει ὅτι «δὲν δύναται νὰ προσαχθῇ ἀπόδειξις ἐξαναγκάζουσα ἡμᾶς νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὰ ἀξιώματα ἅτινα ἡ νόησις θεωρεῖ ὡς ὀρθὰ εἶναι πράγματι τοιαῦτα. Ὑπάρχει μόνον μία ἰσχυρὰ κλίσις, ἵνα θεωρῶμεν αὐτὰ ὡς ὀρθὰ, ἀλλ' ἡ κλίσις αὕτη δύναται νὰ ἀπατᾶ ἡμᾶς». Ἐξ ἄλλου ὅμως παραδέχεται ὅτι «θὰ ἦτο ἀληθῆς παραφροσύνη, ἐὰν ἐπεχείρει τις νὰ ἐξαγάγῃ καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ ἐν τῇ πράξει πάντα, καὶ τὰ ἔσοχατά μάλιστα πορίσματα ἐνός ριζοσπαστικοῦ σκεπτικισμοῦ» θὰ ἦτο δηλ. παραφροσύνη ἐὰν θὰ ἐπεχείρει κανεὶς νὰ ἀμφισβητήσῃ τὰ πάντα, νὰ ἀμφισβητήσῃ π.χ. ὅτι τὸ $2+2=4$. Σκεπτικισμὸς ὑπενθυμίζομεν ὅτι εἶναι ἡ δοξασία ἐκείνη καθ' ἣν ἄλλο τὸ φαινόμενον καὶ ἄλλο τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό. Π.χ. κατὰ τὸν Σκεπτικισμὸν τὸ $2+2=4$ εἶναι ἀπλῶς φαινόμενον. Ὁ Σκεπτικισμὸς διαμφισβητεῖ, ἐπαναλαμβάνομεν, τὴν δυναμότητα τῆς γνώσεως ἡμῶν ἐν γένει, ἀφοῦ ὅλας καὶ τὰς ἐμπειρικὰς καὶ τὰς αὐταποδείκτους (à priori) κρίσεις τὰς θεωρεῖ ὡς φαινόμενα. Ἔτσι μὲ αὐτὸν τὸν εὐσχημο τρόπο ὁ σκεπτικισμὸς διαμφισβητεῖ καὶ ἀρνεῖται τὰ πάντα. Ἀλλὰ μέσα εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς καθ' ἑαυτότητος κρύπτεται ἡ θέσις τοῦ φαινομένου, ὅπως καὶ μέσα εἰς τὴν θέσιν ἡ ἄρνησις καὶ ἔτσι οἰαδῆποτε κρίσις, ὅπως π.χ. τὸ $2+2=4$, καταντᾶ ὥστε ἐν ταυτῶ νὰ εἶναι καὶ φαινόμενον καὶ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, δηλ. ἡ ἴδια κρίσις νὰ εἶναι καὶ νὰ μὴν εἶναι ἀληθής.

Συμπερασματικῶς, τὸ λεγόμενον πρᾶγμα καθ' ἑαυτό συμπίπτει μὲ τὴν ἀλήθειαν ἢ ὄχι; Σᾶς ἐρωτῶμεν ναὶ ἢ ὄχι; Ἡμεῖς

ἀπαντῶμεν καὶ ναὶ καὶ ὄχι. Τὸ λεγόμενον πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ εἶναι καὶ δὲν εἶναι τὸ ἀληθές, εἶναι καὶ δὲν εἶναι ἀλήθεια. Ὡς ἀληθές λαμβάνεται ἐκεῖνο, πού αἰσθανόμεθα ὡς αὐταπόδεικτον καὶ λογικῶς ἀναγκαῖον, ὡς κατ' ἀνάγκην ὀλοφάνερον καὶ αὐτοβέβαιον, ἢ ἐκεῖνο ὅπερ μετ' ἀναποδράστου λογικῆς ἀναγκαιότητος ἀπορρέει ἐκ τινος αὐταποδείκτου ἀρχῆς (ἐπαγωγικὴ μέθοδος)· καὶ ἐφ' ὅσον ἢ λογιζομένη ὡς αὐταπόδεικτος ἀρχὴ ἐξασφαλίζει εἴτε πανανθρώπινον κῦρος, ἢ ἂν αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατόν, τὸ κῦρος μιᾶς μικρᾶς ἢ μεγάλης ομάδος ἀνθρώπων. Ἀλλὰ πανανθρώπινα καὶ ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὸν νοῦν μας αὐταπόδεικτα εἶναι περιέργως καὶ τὰ δύο πρωτογενῆ στοιχεῖα, (ἢ αἰτιότητος καὶ τὸ αὐτεξούσιον, τὸ + καὶ τὸ —), ἄρα καὶ τὰ δύο ἀληθῆ. Δηλαδή ἢ αἰτιότητος εἶναι μιὰ ἀλήθεια, ἀλλὰ καὶ ἢ ἄρνησις τῆς αἰτιότητος, ἢ μὴ οἰτιότητος εἶναι ἐπίσης ἀλήθεια. Ἐπεξηγηματικῶς τὸ $2+2=4$ εἶναι μιὰ ἀλήθεια ἀλλὰ καὶ ἢ ἄρνησις αὐτοῦ, τὸ $2+2$ ὄχι 4 εἶναι ἐπίσης ἀλήθεια. Καὶ τὸ φαινόμενον ἀλήθεια καὶ ἢ ἄρνησις αὐτοῦ (τὸ λεγόμενον πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ) εἶναι ἐπίσης ἀλήθεια.

Πρὸ μιᾶς τοιαύτης ἀντιφάσεως παριστάμενοι μάρτυρες, εἴμεθα ἢ ἀναγκασμένοι ἐξ ἀνωτέρας τρόπον τινὰ βίας νὰ δεχθούμε ὅτι ἀλήθεια καὶ λογικὴ δὲν ὑφίστανται ἢ ὅτι ἢ ἀντίφασις τοῦ εἶναι καὶ δὲν εἶναι ἐκπροσωπεῖ αὐτὸ πού ὀνομάζουμε ἀλήθεια ἢ γνῶσι ἢ λογικὴ. Ὅταν δηλ. ὡς ἀλήθεια καταλήξουμε νὰ δεχθούμε τὴν περιώνυμον θετικο-ἀρνητικὴν ἀντίφασιν, πού ἐκφράζουμε π.χ. μὲ τοὺς ὄρους αἰτιότητος καὶ αὐτεξούσιον ἢ ντετερμινισμὸς καὶ ἰντετερμινισμὸς, αὐτὸ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἀποδοχὴν καὶ τὴν ἐν ταυτῷ ἄρνησιν οἰασδῆποτε κρίσιως.

Ἐὰν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ πάρουμε ὡς λογικὸν καὶ ἀληθές μόνον ὅ,τι μᾶς δίνει ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος, ἢ αἰτιοκρατικὴ μέθοδος, τὸ εἶνα δηλ. ἀπὸ τὰ δύο ἀντιφατικὰ ἡμίση, θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθούμε ὅτι ἢ ἔννοια περὶ αὐτεξουσίου εἶναι μιὰ ἔννοια παράλογος καὶ χιμαιρικὴ — μιὰ ἔννοια ὄχι ἀληθῆς — πρᾶγμα ἀδύνατον, ἀφοῦ καὶ ἢ ἀρνητικὴ αὐτῆ ἔννοια ἢ ἐκ τῆς ἀντιφάσεως ἀναδυομένη, ὑφίσταται ὁμοίως ἐγκλειστος μέσα εἰς τὴν ἄλλην ἀπὸ τὴν ὁποῖαν δὲν ἢμπορεῖ νὰ χωρισθῆ. Εἶναι ἀπαραίτητον ἐνταῦθα καὶ πάλιν νὰ τονίσωμεν ὅτι ἐλευθερία βουλήσεως ἢ ἀπροσδιοριστία σημαίνει ἀπουσία οἰασδῆποτε αἰτίας. Ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως δὲν ὑφίσταται, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῆ, ὅταν δεχόμεθα ἐπιδράσεις, δευτερεύοντας συντελεστάς ἢ ἐλατήρια, ἅτινα δὲν εἶναι παρὰ συμπράττοντα αἷτια, ὅταν δὲ ὑπάρχουν αἷτια οἰασδῆποτε μορφῆς ἢ ποιότητος, ἐπαναπίπτομεν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀσυναισθητῶς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος.

Ἀκόμη τὸ νὰ διαιροῦμεν τὰ αἷτια εἰς ἐξωτερικὰ καὶ εἰς ἐσωτερικὰ καὶ νὰ δεχόμεθα ὅτι ὑφίσταται ἐλευθερία βουλήσεως, ὅτι εἴμεθα ἐλεύθεροι, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχουν ἐξωτερικὰ αἷτια ἢ

ἐμπόδια, ἀγνοοῦντες ἢ ἀντιπαρερχόμενοι τὰ ἀόρατα αἰτιώδη συμπλέγματα, τὰ κρουπτόμενα τυχόν εἰς τὰ ἀνεξερεύνητα βάθη τοῦ εἶναι μας, ἀποτελεῖ, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Kant ὁμολογεῖ, μίαν ἀθλίαν ἐρμηνευτικὴν ἀρχήν. Διὰ τοῦ ἀτυχοῦς δὲ αὐτοῦ τρόπου πολλοὶ ἐρευνηταί, ἐν συνεχείᾳ ἐπιλέγει ὁ ἴδιος, προϋποθέτοντες αὐθαιρέτως ὡς μὴ ἰσχύουσιν τὴν ἀρχὴν αὐτὴν εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν ἐσωτερικὸν μας κόσμον, νομίζουσιν, προσθέτει, «ὅτι ἔλυσαν τὸ ἀκανθωδέστατον αὐτὸ πρόβλημα, ἢ λύσις τοῦ ὁποίου ἀπησχόλησεν ἐπιματῶ τούς μεγαλυτέρους σοφοὺς ἐπὶ ὀλοκλήρους αἰῶνας».

Ποῖα πράγματα ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ, διὰ τὰ ὅποια ἡμπορῶ νὰ εἶπω μετὰ βεβαιότητος ὅτι εἶναι ἀληθῆ; Ἐπιανερχόμεθα διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν εἰς τὰ ἴδια ἐρωτήματα.

Ὅταν εἶμαι βέβαιος γιὰ κάτι, δὲν σημαίνει ὅτι κατέχω τὴν ἀλήθειαν. Φυσικὸν κριτήριον τῆς ἀληθείας δὲν ὑφίσταται, ἢ δὲ προσωπικὴ βεβαιότης δύναται νὰ εἶναι ἀτομικὴ ψευδαίσθησις. Τίποτε δὲν ἀποκλείει καὶ μία ὁμαδικὴ γνώμη νὰ εἶναι ὁμαδικὴ ψευδαίσθησις, ἀφοῦ φυσικὸν κριτήριον δὲν ὑφίσταται.

Ἐλλείπει φυσικοῦ κριτηρίου λαμβάνομεν σιωπηρῶς κριτήριον κατὰ συνθήκην, καὶ ὡς τοιοῦτον χρησιμεύει εἴτε ἡ γνώμη τῆς ὀλότητος, εἴτε, ὅταν αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸν, ἡ γνώμη μιᾶς μικρᾶς ἢ μεγάλης ομάδος ἀνθρώπων.

Ἀρνητικὴ ὅμως ὄψις ἔχουν ὅλα τὰ πράγματα, ἀκόμη καὶ ἐκεῖνα διὰ τὰ ὅποια ὑπάρχει πανανθρώπινη βεβαιότης, ὅπως εἶναι ἡ κρίσις $2+2=4$.

Ἐνῶ πρὸς στιγμὴν φαίνεται ὅτι δὲν ἡμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία πῶς τὸ $2+2$ ἴσον πάντοτε 4, ἡ ἀρνησις αὐτοῦ τοῦ $2+2=4$ εἶναι ὁμοίως μιᾶ ἐπιτακτικὴ ὑποχρέωσις διὰ κάθε ἀνθρώπον, ὅπως καὶ ἡ ἀποδοχὴ του. Ἡ ὑποχρέωσις, ποὺ αἰσθάνομαι νὰ δεχθῶ πῶς αὐτὸ (τὸ $2+2=4$) εἶναι ἴσως μόνον φαινόμενον καὶ ὄχι πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, ἀναπηδᾷ μέσα ἀπὸ τὴν ἀντιφατικὴν φύσιν τοῦ γνωστικοῦ μου ὄργάνου καὶ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἐν ταυτῷ ἀποδοχὴν καὶ ἀρνησιν τῆς ἰδίας κρίσεως.

Ἡ ἀρνητικὴ λοιπὸν αὐτῆ ὁδὸς εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ οἷονδήποτε θετικὸν μου κτῆμα εἶναι ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο δρόμους, ποὺ ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του τὸ γνωστικὸν μου ὄργανον. Τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, ἐνῶ ὑπονοεῖ κάποιαν αἰτίαν καὶ ἀναγνωρίζει τὴν αἰτιότητα, εἶναι πάντοτε καὶ ἡ ἀρνησις τῆς ἴδιας αὐτῆς αἰτίας ποὺ ἐξυπονοεῖ. Τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό δύναται νὰ συμπίπτῃ μὲ τὴν ἐννοίαν τοῦ ἀληθοῦς, ἡμπορεῖ ὅμως καὶ ὄχι, διότι ἀληθῆ εἶναι καὶ τὰ δύο, καὶ τὸ θετικὸν καὶ τὸ ἀρνητικόν.

Ἀληθῆς εἶναι ὡς ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὸν νοῦν αὐταπόδεικτος ἢ αἰτιότης, ἀληθές ὅμως εἶναι ὡς ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὸν νοῦν αὐταπόδεικτον καὶ τὸ ἀντεξούσιον, ποὺ δὲν ἡμπορεῖ

νά νοηθῆ ἄλλῶς παρὰ ὡς ἄρνησις τοῦ προηγουμένου, ὡς μὴ αἰτιότης.

Τὸ γνωστικόν μου ὄργανον δὲν μοῦ ἐπιτρέπει ποτὲ νὰ ἴδω κάτι χωρὶς νὰ ἴδω κατ' ἀκολουθίαν καὶ τὴν ἄρνητικὴν τοῦ ὄψιν. Ἐκείνη καὶ δι' αὐτὰς τὰς λεγομένας αὐτοφανεῖς κρίσεις, ὅπως εἶναι τὸ $2+2=4$ ἰσχύει τὸ ἴδιο. Ἄν τὰς ὀνομάσωμεν φαινόμενον, ἀναπηδᾷ ἀμέσως ἡ ἔννοια τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτό, πού εἶναι μὲν ἄρνητικὴ, ἀλλὰ συγχρόνως ἀληθὴς, ἀφοῦ καὶ ἡ ἄρνησις εἶναι μιὰ ἔννοια ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὸν νοῦν μας αὐταπόδεικτος, αὐτοβεβαία καὶ πανανθρώπινη.

Καὶ αἱ δύο ὄψεις λοιπόν, καὶ ἡ θετικὴ καὶ ἡ ἄρνητικὴ, εἶναι ἐξ ἴσου ἀληθεῖς καὶ τὸ φαινόμενον ἀληθὲς καὶ τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ ἀληθές.

Τὸ $2+2=4$ εἶναι ἀληθές, ἀλλὰ καὶ ἡ ἄρνησις αὐτοῦ τοῦ $2+2=4$, τὸ $2+2$ ὄχι 4 εἶναι ἐπίσης ἀληθές. Ἀλλὰ τότε μὲ τὴν ἐπίσημον αὐτὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀντιφάσεως τοῦ εἶναι καὶ δὲν εἶναι, ταυτίζουμε τὴν γνῶσιν μὲ τὸν ἀγνωστικισμόν, καὶ φθάνουμε εἰς τὸ αἰώνιον καὶ ἀκατάλυτον ἀξίωμα (ἐν οἶδα ὅτι οὐδὲν οἶδα) ὁπότε κάθε συζήτησις καὶ κάθε ἔρευνα σταματᾷ, διότι τὸ ἀξίωμα αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν κατακλειδὰ οἴασδήποτε φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης καὶ ἴσως τὴν μόνην ἀλήθειαν. Ὅπως δὲ ὅμως καὶ νὰ τὸ πάρουμε, ἡ γνῶσις ἔχει πάντα μέσα της τὸν ἀγνωστικισμόν — καὶ ὁ ἀγνωστικισμὸς τὴν γνῶσιν — μέσα εἰς τὴν μίαν ἔννοιαν κρύπτεται καὶ ἡ ἄλλη. Τὸ ἀξίωμα: ἐν οἶδα ὅτι οὐδὲν οἶδα δὲν διασαλπίζει μόνον τὸν ἀγνωστικισμόν, ἀλλὰ καὶ τὴν γνῶσιν. Μέσα ἀπὸ τὸ καθένα ἡμισυ τῆς θετικο-ἄρνητικῆς ἀντιφάσεως ἀναπηδᾷ καὶ τὸ ἄλλο ὡς ἀπαραίτητον συνεξάρτημα αὐτοῦ. Δὲν εἶναι ἀνθρώπινως δυνατὸν νὰ χωρισθῆ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο.

Ἀλλὰ ἄς μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ ἐπανέλθωμεν διὰ μίαν τελευταίαν φορὰν εἰς τὰ ἴδια καὶ νὰ ἐρωτήσωμεν καὶ πάλιν τί εἶναι ἀλήθεια ἢ τί εἶναι γνῶσις καὶ ἐπίσης τί εἶναι πλάνη;

Ἐὰν ὡς ἀλήθεια νοητῆ πάντοτε κάτι πού ὑπάρχει ἔξω ἀπὸ ἡμᾶς, καὶ πρὸς τὸ ὅποιον ὑποθετικῶς ἀνταποκρίνεται ἡ σκέψις ἡμῶν, πῶς θὰ καταστῆ δυνατὸν νὰ γνωσθῆ αὐτὸ τὸ ἀντικειμενικῶς ὑπάρχον, τὸ ἀντικειμενικὸν εἶναι, ἐὰν θεωρηθῆ ὡς ὑπάρχον κατὰ τὸ δοκοῦν, συμφώνως πρὸς τὴν ἀποψιν περὶ αὐτεξουσίου (αὐτεξούσιον ἀνθρώπινον καὶ αὐτεξούσιον θεῖον). Θεὸς ὑποτασσόμενος εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος, εἰς τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης δὲν θὰ ἤμποροῦσε νὰ ὀνομασθῆ Θεὸς — ἓνας Θεὸς ὅπως λέγεται «μαθηματικὸς» θὰ ἦτο ὑποτελὴς τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος.

Ὅταν ὁμιλοῦμεν περὶ Θεοῦ, ἐννοοῦμεν μίαν αὐτοτελεῖ ἀντότητα, ἣτις ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ὑπερακοντίζη τὸν νόμον τῆς αἰ-

τίας και τοῦ ἀποτελέσματος και νὰ δύναται νὰ ἀγνοῇ και νὰ καταλύη τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ $2+2=4$.

Πῶς λοιπὸν νὰ γνωσθῇ αὐτὸ τὸ ἀντικειμενικῶς ὑπάρχον, ὅταν δὲν ὑπάρχη ἐξ ἀναγκαιότητος, ἀλλὰ εἶναι ἀενάως μεταβλητόν, ὡς ἐξηγητημένον ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινον ἢ θεῖον αὐτεξούσιον;

Ἐὰν ἡ ἀλήθεια τυχὸν συνίσταται εἰς ἀνταπόκρισιν τῆς σκέψεως μετ' ἄλλου τινὸς πράγματος κειμένου ἔκτος τῆς σκέψεως, ἡ ἀνθρώπινη σκέψις οὐδέποτε θὰ δυνηθῇ νὰ γνωρίσῃ ἐὰν και πότε ἡ ἀνταπόκρισις αὐτῇ ἐπιτυγχάνεται,

Διότι αὐτὸ τὸ ἄλλο πράγμα, τὸ ἔκτος τῆς σκέψεως, εἶναι ἀσύλληπτον, ὡς συμπύκνον πάντοτε μὲ τὴν ἄρνησιν. Ἀκόμη και διὰ κρίσεις πού εἶναι ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὸν νοῦν ἀνταπόδεικτοι και αὐτοβέβαιοι, ὅπως εἶναι ἡ κρίσις $2+2=4$, δὲν δυγόμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ γνωρίζωμεν ἐὰν ἐπιτυγχάνεται αὐτῇ ἡ συμφωνία τοῦ νοεῖν πρὸς τὸ εἶναι. Ὑπάρχει μία τάσις νὰ πιστεύωμεν ὅτι αὐτῇ ἡ ἀνταπόκρισις ὑφίσταται, ὅταν μία κρίσις ἔχη πανανθρώπινον κῆρος (δογματιστικὴ ἀποψις).

Κάθε λοιπὸν κρίσις πανανθρώπινη εἴθισται νὰ λαμβάνεται κατὰ μίαν σιωπηρὰν συνθήκην ὡς ἀληθῆς (Δογματισμός). Καὶ ἀκριβῶς αὐτὸ εἶναι τὸ πολὺ περιέργον, πῶς συμβαίνει πανανθρώπινον κῆρος νὰ ἔχουν δύο ἔννοιαι ἐκ διαμέτρου ἀντιφατικά, πού ἡ κάθε μιὰ ἀπ' αὐτῆς δὲν ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ νοητὴ παρὰ ὡς ἄρνησις τῆς ἄλλης. Ἡ αἰτιότης και ἡ βουλευτικὴ ἐλευθερία ἢ ὁ προσδιοριστικισμὸς και ἡ ἀπροσδιοριστία εἶναι δύο ἔννοιαι ἀμοιβαίως ἀντιφατικά, ἀλλὰ και ἀμοιβαίως ἐξηγητημένοι, μὴ δυνάμεναι κατ' ἀκολουθίαν ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ τεθοῦν ὑπὸ ἀμφισβήτησιν, παρ' ὅλο πού ἡ μία ἀμφισβητεῖ μὲν τὴν ἄλλην, ἀλλὰ ταυτοχρόνως και προὑποθέτει αὐτήν.

Καὶ τὰ δύο λοιπὸν αὐτά, ἂν και ἀντιφατικά, γίνονται ἀπὸ ὅλους μας δεκτὰ ὡς ἀληθῆσαι ἀδιαφιλονίκητοι. Δὲν ἀμφισβητοῦμεν τὴν αἰτιότητα, ἀλλὰ περιέργως δὲν ἀμφισβητοῦμεν και τὴν μὴ αἰτιότητα, τόσο ὥστε ἡ ἀλήθεια καταντᾷ νὰ συμπλήρηται διαδοχικῶς μὲ δύο πράγματα ἀλληλοαναιρούμενα.

Διὰ τὸν Kant «ὁ κόσμος τῶν πραγμάτων καθ' ἑαυτὰ ὅστις δὲν δύναται νὰ γίνῃ γνωστὸς εἰς ἡμᾶς, περιπίπτει τουλάχιστον ἓν μέρος εἰς τὴν ἀντίληψίν μας, ἐὰν κατορθώσωμεν νὰ ἔχωμεν ἓνα πράγμα καθ' ἑαυτό. Ἡ προσωπικότης τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀκριβῶς τὸ ζητούμενον πράγμα καθ' ἑαυτό». Εἶμαι διὰ τὸν ἑαυτόν μου ταυτοχρόνως φαινόμενον και πράγμα καθ' ἑαυτό, αἰτιότης και αὐτεξούσιον - θέσις και ἄρνησις τῆς θέσεως - αἰτιότης και μὴ αἰτιότης. Ὡς φαινόμενον ὑπόκειμαι εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος, εἰς τὴν ἀναγκαιότητα, ὡς πράγμα καθ' ἑαυτό, εἶμαι ἐλεύθερος, ἐντὸς τόπου και χρόνου, ἔξω τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος, ἔξω οἵασδήποτε ἐννοίας περὶ ἀναγκαιότητος. Δηλαδή ὁ Kant

παραδέχεται περὶ τοῦ κόσμου τῶν πραγμάτων καθ' ἑαυτὰ εἶναι εἶναι ἄνευ τόπου καὶ χρόνου καὶ πρὸς τούτοις ἄνευ αἰτίας. Τὴν ἐλευθέραν βούλησιν δὲ ἀκριβῶς θεωρεῖ ὡς τὸ ζητούμενον πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, καὶ ἀκόμη ὅτι εἶναι τὸ μόνον ἐν τῷ κόσμῳ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, ὅπερ δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ κατέχομεν.

Ἡ ἐννοια τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως δὲν δύναται νὰ εὔρηθῃ εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ χώρου καὶ χρόνου ζωὴν μας, ὅπου ὅλα κινουῦνται μὲ τὸν ἀδήριτον νόμον τῆς ἀνάγκης, ὅπου ὅλα εἶναι προκαθορισμένα ὑπὸ ἑνὸς ἀναποφεύκτου εἰμαρομένου.

Αὕτη ἡ πολυθρύλητος ἐλευθέρα βούλησίς μας δὲν δύναται νὰ εὔρηθῃ εἰς τὸν πούθενά εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου· καὶ ἂν δὲν εἶναι χίμαιρα, προδίδει μίαν ἐξωκόσμιον προέλευσιν! Ἐχομεν διπλὴν ὑπαρξιν ἐντὸς τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου καὶ ἐν ταυτῷ ἐκτὸς τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου! Αὕτη εἶναι ἡ μεγαλοφυῆς διέξοδος, τὴν ὁποίαν ἐνεπνεύσθη ὁ Kant διὰ νὰ συμβιβάσῃ τὰ ἀσυμβίβαστα καὶ νὰ ἐπιτύχῃ οὕτω μίαν διαιτησίαν. Εἴμεθα ὑποχρεωμένοι ἀπ' αὐτὴν τὴν φύσιν τοῦ γνωστικοῦ μας ὄργάνου νὰ ἀποδεχώμεθα τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος ὡς ὑπάρχουσαν καὶ ὡς μὴ ὑπάρχουσαν, νὰ δεχώμεθα ὅτι τὸ κάθε τι, πὺν δύναται νὰ ληφθῇ ὡς ἀλήθεια, ὡς γνῶσις, ὅτι εἶναι συγχρόνως φαινόμενον καὶ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, ὅτι εἶναι καὶ δὲν εἶναι γνῶσις, ὅτι εἶναι καὶ δὲν εἶναι ἀλήθεια.

Οἷαδὴποτε λοιπὸν γνῶσις, ἀφοῦ ἀποκτᾶται διὰ μέσου τοῦ γνωστικοῦ μας ὄργάνου, θὰ στηριχθῇ εἴτε περισσότερον εἰς τὴν μίαν ἀποψιν εἴτε περισσότερον εἰς τὴν ἄλλην, ἀπαραιτήτως ὅμως καὶ εἰς τὰς δύο, καὶ ἔτσι ἴσως παύει νὰ εἶναι γνῶσις. Ἐνα πρᾶγμα πὺν εἶναι συγχρόνως θέσις καὶ ἀρνήσις τῆς θέσεως δὲν εἶναι τίποτε. Ἰδοὺ ὁ ἀγνωστικισμὸς καὶ τὸ ἀδιέξοδον. Ἀλλὰ μέσα ἀπὸ τὸν ἀγνωστικισμὸν ἀναπηδᾷ ἡ γνῶσις, ὅπως ἀκριβῶς μέσα ἀπὸ τὸ ἀρνητικὸν τὸ θετικόν.

Ὅταν ἐπιχειρήσω νὰ ἀποδείξω κάτι, εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ ἀκολουθήσω τὴν ἐπισήμως ἀνεγνωρισμένην ἀποδεικτικὴν ὁδόν, τὴν ὁδὸν τῆς αἰτιότητος ἢ λογικῆς ἀναγκαιότητος. Χωρὶς τὸν συνεκτικὸν αὐτὸν μηχανισμόν, χωρὶς μίαν λογικῶς ἀναγκαίαν σύνδεσιν λέξεων, φράσεων καὶ ἐννοιῶν, οὐδεμία ἀπόδειξις δύναται νὰ προσαχθῇ. Καὶ ὅταν λαμβάνω ὡς ἀφετηρίαν τὸ αὐτεξούσιον καὶ ἀποδεικνύω ἄλλα πρᾶγματα, πάλιν διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς αἰτιότητος τὰ ἀποδεικνύω.

Ἐκινᾶω δηλ. μὲ προϋπόθεσιν τὴν μὴ αἰτιότητα (μὴ αἰτιότητος εἶναι ἡ λεγομένη ἐλευθέρα βούλησις) καὶ ἀπαρνούμενος ἀμέσως τὴν ἀφετηρίαν, αὐτὴν τὴν προϋπόθεσιν τῆς μὴ αἰτιότητος, συμπεραίνω διὰ τῆς αἰτιότητος, διὰ τῆς λογικῆς ἀναγκαιότητος. Διὰ νὰ συμπεράνω, θὰ ἀρνηθῶ ἀμέσως τὴν ἀφετηρίαν ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐξεκίνησα, τὸ αὐτεξούσιον. Ἰδοὺ ἡ θρυλικὴ ἀντί-

φρασις ἐπάνω στήν ὁποῖαν ὑποχρεωτικῶς θεμελιοῦται ἡ ἀνθρώπινη γνῶσις καί ἣτις ἐνέπνευσε τὸν Κάντ νὰ δεχθῆ δισυπόστατον τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, μὲ μίαν ὑπόστασιν ἐντὸς τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, ὅπου ἰσχύει ὁ νόμος τῆς ἀνάγκης, καὶ ἄλλην δευτέραν ὑπόστασιν ἐκτὸς χώρου καὶ χρόνου, διὰ τὴν ὁποῖαν ἰσχύει τὸ αὐτεξούσιον.

Ἐὰν πάρουμε ὡς ἀφετηρίαν τὸ αὐτεξούσιον, δηλ. ἐὰν πάρουμε ὡς ἀφετηρίαν ὅτι αἰτιότης δὲν ὑπάρχει, δὲν ἠμποροῦμε οὔτε βῆμα νὰ προχωρήσουμε χωρὶς νὰ ἀρνηθοῦμε τὴν ἀφετηρίαν.

Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ, ἂν ἠμπορούσαμε νὰ μείνουμε, δὲν θὰ ἦτο δύσκολο νὰ ἀνακαλύψουμε ὅτι μέσα εἰς τὴν μία ἔννοια κρύπτεται καὶ ἡ ἄλλη. Πολὺ περισσότερον, ὅταν θελήσουμε νὰ κινήθοῦμε γιὰ νὰ συμπεράνουμε ἄλλα πράγματα, παίρνοντας ὡς ἀφετηρίαν τὸ αὐτεξούσιον.

Οἷαδῆποτε συμπερασματικὴ ὁδὸς προὑποθέτει λογικὴν ἀναγκαιότητα, ἔπεται κατ' ἀνάγκην ἐξ αὐτοῦ τοῦ προηγουμένου αὐτὸ τὸ ἐπόμενον. Μὲ τὸ πρῶτο λοιπὸν βῆμα, ποὺ θὰ θελήσουμε νὰ κάμουμε ἀναπηδᾶ κυρίαρχος ἡ ἔννοια τῆς αἰτιότητος, διότι συμπεραίνω σημαίνει δέχομαι κατ' ἀνάγκην, δέχομαι αἰτιοκρατικῶς. Μὲ τὸ πρῶτον ἀκόμη βῆμα ἀρνοῦμαι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον προὑπέθεσα.

Μήπως ὅμως ἔχω αὐτὸ τὸ δικαίωμα νὰ συμπεραίνω ἀπὸ τὸ ἓνα τὸ ἄλλο, ἀπὸ τὸ (+) τὸ (—) καὶ ἀπὸ τὸ (-) τὸ (+), ἀπὸ τὸ θετικὸν τὸ ἀρνητικὸν καὶ ἀπὸ τὸ ἀρνητικὸν τὸ θετικόν, μήπως ἔχω αὐτὸ τὸ δικαίωμα, ἐπειδὴ ἡ καθεμία ἔννοια, ἂν καὶ ἀρνητικὴ, εἶναι παρὰ ταῦτα καὶ συνεξάρτημα τῆς ἄλλης; Μήπως ἔχω αὐτὸ τὸ δικαίωμα προὑποθέτοντας ὅτι ὑπάρχει αὐτεξούσιον (ποὺ εἶναι ἀρνήσις τῆς αἰτιότητος) νὰ συμπεραίνω διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς αἰτιότητος, ἀπαρνούμενος δηλονότι τὴν ἀφετηρίαν, ὅτι ὑπάρχει εὐθύνη καὶ καταλογισμὸς καὶ κατ' ἐπέκτασιν, ἀθανασία ψυχῆς, μέλλουσα κρίσις καὶ ἀνταπόδοσις; Εἶναι ὅλα αὐτὰ ἐρωτήματα εἰς τὰ ὁποῖα ὁ ἀναγνώστης ἀπόκειται νὰ δώσει τὴν ἀρμόζουσαν ἀπάντησιν.

Οἷαδῆποτε ἀποδεικτικὴ προσπάθεια περιέργως ἐπικυρῶνει καὶ τὰ δύο, καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀναγκαιότητος καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς μὴ ἀναγκαιότητος. Ἡ φράσις: ἀποδεικτικὴ προσπάθεια, εἶναι ἀντιφατικὴ ἢ πρώτη λέξις σημαίνει ἀναγκαιότητα. Διὰ νὰ ἀποδείξωμεν κάτι θὰ ἀκολουθήσωμεν ὑποχρεωτικῶς τὴν ὁδὸν τῆς λογικῆς ἀναγκαιότητος (ἐξ αὐτοῦ τοῦ προηγουμένου ἔπεται κατὰ μίαν ἀναπόφευκτον λογικὴν ἀναγκαιότητα αὐτὸ τὸ ἐπόμενον καὶ ἔτσι προχωρῶ εἰς τὴν ἀπόδειξιν) ἢ δευτέρα ὅμως λέξις προσπάθεια σημαίνει μὴ ἀναγκαιότητα, σημαίνει ἐλευθέρων βούλησιν. Πῶς θὰ προσπαθῆσω νὰ κάμω κάτι, ἔστω νὰ προσ-

αγάγω μίαν ἀπόδειξιν, ὅταν αὐτὸ τὸ κάτι εἶναι ἐκ τῶν προτέρων δεδομένον ὑπὸ ἐνὸς ἀναποφεύκτου εἰμαρμένου, ὅταν αὐτὸ τὸ κάτι εἶναι προκαθορισμένον καὶ ἀναπόφευκτον; Ἐὰν ἀρνηθῶ καθ' ὀλοκληρίαν τὴν αἰτιότητα (ὅπως ἐδοκίμασε ὁ Dawid Hume) (;) καὶ ὄχι πρὸς στιγμὴν, ὅπως τοῦτο γίνεται ἄσυναίσθητως χιλιάκις καθ' ἑκάστην ὑφ' ὧν μας, κάθε συζητήσις πρέπει νὰ λήξῃ, διότι τὸ ἐγὼ μας, πού εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ ὑποκειμένου καὶ μὲ τὸ αὐτεξούσιον, δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἀποχωρισθῇ ἀπὸ τὴν αἰτιότητα καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀντικειμένου, διὰ νὰ παραμείνῃ ἐπὶ σκηνῆς μόνον καὶ κυρίαρχον. Δὲν μένει τότε παρὰ νὰ δοκιμάσω νὰ ἀπορρίψω τὸ αὐτεξούσιον (ἐὰν αὐτὸ εἶναι ἀνθρωπίνως δυνατόν).

Μὲ τὴν ἀρνησιν ὅμως τοῦ αὐτεξουσίου, στὴν οὐσία ἀρνοῦμαι τὸ ἀνθρώπινον ἐγὼ, τὴν ἀνθρωπίνην ἀτομικότητα, τὴν καθαρὴ ἔννοια τοῦ ὑποκειμένου.

Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀνθρωπίνως δυνατόν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἀλήθεια εἶναι μόνον τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο, π. χ. νὰ δεχθῶμεν μόνον τὴν αἰτιότητα, ἀφοῦ καὶ ἡ ἔννοια τοῦ αὐτεξουσίου εἶναι ὁμοίως μία ἔννοια ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὸν νοῦν μας αὐταπόδεικτος καὶ αὐτοβεβαία, τρόπον τινὰ ἀνωθεν ἐπιβεβλημένη. Καὶ ἀφοῦ ἡ μία ἔννοια ἀνθρωπίνως δὲν χωρίζεται ἀπὸ τὴν ἄλλην, λόγῳ τῆς φυσικῆς αὐτῶν ἀλληλεξαρτήσεως, δὲν μένει εἰς τὸ τέλος ὡς ἀλήθεια παρὰ ἡ ἀντίφασις τοῦ εἶναι καὶ δὲν εἶναι. Αὐτὸ δὲ ἀκριβῶς, ἡ συναποδοχὴ καὶ τῶν δύο ἀντιφατικῶν ἀπόψεων εἶναι τὸ κεντρικὸν σημεῖον ὀλοκληροῦ τῆς Καντιανῆς φιλοσοφίας, ἀποδεχομένης ὡς τοῦτο καὶ αὐτὴς ἐλέχθη ἀνωτέρω ὅτι «ἡ Ἀλήθεια εὕρισκει τὴν ἑαυτῆς ἑκφρασιν ἐν τῇ συνυπάρξει τοῦ ἐλευθέρου καὶ ἀνελευθέρου τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως».

Τὸ νὰ ἀρνηθῶ μόνον τὴν αἰτιότητα μοῦ εἶναι ἐξ ἴσου καὶ περισσότερον ἀδύνατον. Δὲν ἤμπορεῖ, ἐπαναλαμβάνομεν, τὸ ἓνα νὰ σταθῇ χωρὶς τὸ ἄλλο· εἶναι ἀνθρωπίνως ἀδύνατον νὰ νοηθῇ τὸ θετικὸν χωρὶς τὸ ἀρνητικὸν καὶ ἀντιστρόφως τὸ ἀρνητικὸν χωρὶς τὸ θετικόν.

Ἐὰν ἡ παράστασις τῆς αἰτιότητος καὶ αἱ παραστάσεις μας περὶ τόπου καὶ χρόνου ἦτο δυνατόν νὰ ἀποβληθοῦν πρὸς στιγμὴν ἀπὸ τὴν σκέψιν ἡμῶν ὡς οὐτοπιστικά, θὰ ἐχάνοντο ἀμέσως καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι αἱ ἀρνητικαὶ πρὸς αὐτὰς καὶ μαζί, καὶ αὐτὸ πού λέγεται ἀνθρώπινη ζωὴ. Εἶναι ἀνάγκη νὰ τονισθῇ καὶ πάλιν, ἐδῶ ὅτι μόνον διὰ μέσου τοῦ ὄργάνου τῆς γνώσεως ἡμῶν γνωρίζομεν τὸν κόσμον, ἐπομένως ὄχι χωρὶς τὰς παραστάσεις τόπου καὶ χρόνου καὶ ὄχι χωρὶς τὴν ἔννοιαν τῆς αἰτιότητος περιέργως ὅμως καὶ ἐπίσης, ὄχι καὶ χωρὶς τὴν ἀντιθετικὴν ἔννοιαν

του αὐτεξουσίου (τῆς μὴ αἰτιότητος). Ἐκριβῶς δὲ ἡ μεταξὺ τῆς ἐννοίας τοῦ φαινομένου καὶ τῆς ἐννοίας τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτὸ ὑφισταμένη διαφορά εἶναι ἢ ἰδία διαφορά, ἢ μεταξὺ ἀντικειμένου καὶ ὑποκειμένου, ἢ ὕλης καὶ πνεύματος ἢ αἰτιότητος καὶ αὐτεξουσίου, ἢ προσδιοριστικισμοῦ καὶ ἀπροσδιοριστίας.

Ἡ διάκρισις δὲ αὕτη μεταξὺ φαινομένου καὶ πράγματος καθ' ἑαυτὸ, ποὺ ὑποκρύπτει τὴν γνωσιολογικὴν ἀντίφασιν μεταξὺ τῶν δύο πρωτογενῶν στοιχείων, τοῦ θετικοῦ καὶ τοῦ ἀρνητικοῦ, εἶναι τὸ μέσον, ὅπερ χρησιμοποιεῖ ὁ Kant, ἵνα φέρῃ εἰς πέρας τὴν συμβιβαστικὴν αὐτοῦ πρόθεσιν.

Ἡ ἀποδοχὴ καὶ τῶν δύο ἀντιφατικῶν ἀπόψεων, νὰ τί εἶναι ἐν μικρογραφίᾳ ἡ Καντιανὴ φιλοσοφία, ἀλλὰ καὶ οἰαδήποτε ἄλλη φιλοσοφία καὶ οἰονδήποτε ἄλλο φιλοσοφικὸν σύστημα. Ὅσαι αἱ φιλονικίαι, ὅσαι αἱ διαφοραὶ μεταξὺ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων εἶναι μόνον ζήτημα ποσοστιαίας ἀναλογίας εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν δύο πρωτογενῶν στοιχείων, τοῦ θετικοῦ καὶ τοῦ ἀρνητικοῦ, τὰ ὅποια ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν εἶναι ἀνθρώπινως δυνατόν νὰ χωρισθοῦν.

Ἀντιπαραβάλλοντες τὰ διάφορα φιλοσοφικὰ συστήματα μετὰς ἀπειροπληθεῖς διαβαθμίσεις «τῆς ἀντιφατικῆς γνωσιολογικῆς κλίμακος» ἀνευρίσκομεν κατὰ προσέγγισιν τὴν προσιδιάζουσαν εἰς ἓνα ἕκαστον ἐξ αὐτῶν θέσιν. Ἄλλ' ἡ κλίμαξ μὲ ὅλας τὰς διαβαθμίσεις της, ἐνῶ φαίνεται σύνθετον καὶ πολύπλοκον κατασκευάσμα, ἐν τούτοις συνίσταται ἀπὸ μίαν μόνον λέξιν, μίαν μόνον ἐννοίαν μὲ τὸ ἀρνητικόν της.

Διὰ τὸν Kant «ὁ κόσμος τῶν πραγμάτων καθ' ἑαυτὰ ὅστις δὲν δύναται νὰ γίνῃ γνωστὸς εἰς ἡμᾶς, περιπίπτει τουλάχιστον ἐν μέρει εἰς τὴν ἀντίληψίν μας, ἀφ' ἧς στιγμῆς κατορθώσωμεν νὰ ἔχωμεν εἰς τὴν διάθεσίν μας ἓνα πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ.

«Ἡ προσωπικότης τοῦ ἀνθρώπου» λέγει ὁ Κάντιος «εἶναι ἀκριβῶς τὸ ὑπάρχον εἰς τὴν διάθεσίν μας — τὸ ἀναζητούμενον πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ».

Εἶμαι διὰ τὸν ἑαυτόν μου ταυτοχρόνως φαινόμενον καὶ πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ. Τοῦτο προκύπτει ὀλοφάνερα ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἐνῶ ὅλες μου αἱ πράξεις καὶ σκέψεις κινοῦνται κάτω ἀπὸ μίαν αὐστηρὰν ἀναγκαιότητα, ἀφοῦ τίποτε δὲν παραδέχομαι ἄνευ αἰτίας, ταυτοχρόνως ἔχω μέσα μου ἓνα ὑπερβατικὸν αἴσθημα βουλευτικῆς ἐλευθερίας.

Ὅ,τι ἔχομεν τὴν βεβαιότητα πὼς εἴμεθα ἐλεύθεροι νὰ αὐτοκαθορίζωμεν μέχρι ἐνὸς ὁρίου τὰς πράξεις μας, ἀπορρέει ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁμιλοῦμεν περὶ ἀποφάσεων, περὶ προσπαθειῶν, περὶ σχεδίων, περὶ σκοπῶν, περὶ σφραγμάτων, περὶ καταλογισμοῦ καὶ εὐθύνης· ἀπορρέει ἀπὸ ὅλα ἐκεῖνα τὰ περίεργα συναισθη-

ματα, πού εκφράζονται με τὰς λέξεις ἀξιοπρέπεια - ὑπερηφάνεια - ἐγωϊσμός - φιλοδοξία καὶ ἄλλα πολλά. Ὅλα αὐτὰ καὶ ἀναρίθμητα ἄλλα ἐπίθετα ὑποτιμητικὰ ἢ ἐπαινετικά, ὑποκρύπτουν τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, ἣτις κατ' ἀκολουθίαν ἀποκαλύπτεται εἰς λανθάνουσαν μὲν κατάστασιν, ἀλλὰ πανταχοῦ παροῦσα μέσα εἰς ὅλες σχεδὸν τὶς λέξεις καὶ τὶς φράσεις.

Ὅταν ὁμιλῶμεν περὶ προσπαθειῶν καὶ περὶ προθέσεων ἢ περὶ κατορθωμάτων, ὅταν προβαίνωμεν ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας, ἢ ἐκπονοῦμεν σχέδια, καὶ λαμβάνωμεν ἀποφάσεις, προϋποτίθεται ὡς βεβαία ἢ ὑπαρξίς τῆς ὑπερβατικῆς καὶ ἀβαροῦς αὐτῆς οὐσίας, διὰ τῆς ὁποίας κατορθώνομεν νὰ ὑπερληδῶμεν τὴν πανταχοῦ παροῦσαν αἰτιώδη συνοχὴν τῶν ἐν τῇ φύσει φαινομένων· προϋποτίθεται ὅτι ἔχομεν αὐτὴν τὴν δύναμιν νὰ καταστρατηγοῦμεν τουλάχιστον ἐν μέρει τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης — ἢ νὰ τροποποιοῦμεν τὴν ἀλύσιδωτὴν συνοχὴν τῶν αἰτίων, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν ἄλυσσον κατὰ τὴν μίαν ἀποψιν, τὴν αἰτιοκρατικὴν· ὑποτάσσονται ὅλα, ἀκόμη καὶ αὐταὶ αἱ ἐνσυνείδητοι πράξεις ἢ σκέψεις ἡμῶν.

Ἡ προσωπικότης τοῦ ἀνθρώπου εἶναι, λοιπόν, τὸ μόνον ἐν τῷ κόσμῳ εἶδος, πού εἶναι ταυτοχρόνως φαινόμενον καὶ πράγμα καθ' ἑαυτὸ, λέγει ὁ Κάντιος. Ὡς φαινόμενον ὑπόκειμαι εἰς τὴν αἰτιότητα, ὡς πράγμα καθ' ἑαυτὸ εἶμαι ἐλεύθερος ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου καὶ ἔξω πάσης ἀναγκαιότητος.

Οὔτε λίγο οὔτε πολὺ δεχόμενος τὴν αἰτιότητα καὶ ἐν ταυτῷ διὰ τοῦ αὐτεξουσίου ἀρνούμενος αὐτήν, θέτω ἐν ἀμφιβόλῳ οἵανδήποτε μαθηματικὴν ἀλήθειαν, ὅλα τὰ ἀξιώματα τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ὅλους τοὺς κανόνας τῆς λογικῆς, πού εἶναι ἀξιώματα καὶ κανόνες λογικῶς ἀναγκαῖοι.

Οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἔχει ἔμφυτον καὶ αὐτονόητον τὴν βεβαιότητα περὶ τῆς δημιουργικῆς του ἱκανότητος, ἣτις καθ' ἑαυτὴν ἐξυπονοεῖ ἐλευθέραν βούλησιν.

Μετὰ τῆς αὐτῆς λοιπὸν βεβαιότητος ὅλοι μας δεχόμεθα καὶ ἀρνούμεθα τὸ ἴδιο πράγμα. Ὅλοι μας ἀνεξαιρέτως εἴμεθα ὑποτελεῖς εἰς τὴν ἰδίαν ἀνιφατικὴν ἀρχὴν, φύσει δὲ ἀποτυγχάνει οἵαδήποτε ἀπόπειρα διὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς μιᾶς μόνον ἐκ τῶν δύο αὐτῶν ἀντιφατικῶν ἀπόψεων.

«Εἶναι ματαία», γράφει ὁ Lipps, «κάθε προσπάθεια ἀποβλέπουσα εἰς μίαν νικηφόρον κατάπαυσιν τοῦ ἀναποφασίστου ἀγῶνος τοῦ διεξαγομένου πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἐλευθερίας ἢ τῆς μὴ ἐλευθερίας τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως».

Ὁ ἀνθρώπος ἦτο, εἶναι καὶ θὰ μείνῃ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ὑποτελής εἰς τὴν ἀντίφασιν τῆς αἰτιότητος-αὐτεξουσίου, ἐξαρτῶν ἐκάστοτε τὴν ἀλήθειαν ἀναλόγως, περισσότερον ἐκ τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου πρωτογενοῦς στοιχείου, τοῦ θετικοῦ ἢ τοῦ ἀρνητικοῦ.

Ἡ εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἐπιστήμην καὶ τὴν Φιλοσοφίαν ἐπι-
τυγχάνεται μόνον διὰ τῆς ἔξαντλητικῆς ἀναπτύξεως τῶν δύο
αὐτῶν ἀντιφατικῶν κατευθύνσεων.

Ἐπιστήμη εἶναι περισσότερο αἰτιότης καὶ φιλοσοφία καὶ
μεταφυσικὴ περισσότερο αὐτεξούσιον, ἀλλὰ μόνο τὸ ἓνα χωρὶς
τὸ ἄλλο δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ. Ἡ συνύπαρξις αὐτῆ παρακινεῖ
τὴν σκέψιν εἰς τὴν ἀναζητήσιν ὑπαρχούσης τυχὸν ὁροθετικῆς
γραμμῆς, ἀλλ' ἡ ἀντιφατικὴ φύσις τοῦ προβλήματος ἀποκλείει
τοῦτο.

Μία ἔννοια ἔνδοκόσμιος καὶ μία ἄλλη ὑπερκόσμιος (!) ἀναμι-
γνύονται καὶ ἀποτελοῦν ἐκεῖνο, ποῦ λέγεται ἀλήθεια καὶ ἀν-
θρώπινη ζωὴ.

Ποῦ τελειώνει ἡ αἰτιότης καὶ ποῦ ἀρχίζει τὸ αὐτεξούσιον
εἶναι, ἐξ αὐτῆς τῆς ἀντιφατικῆς φύσεως τοῦ προβλήματος, ἐρώ-
τησις οὐτοπιστικὴ.

Αὐτὴ ἡ ἐλευθέρα δημιουργικὴ ἰκανότης, τὴν ὁποίαν ὅλοι μας
παραδόξως αἰσθανόμεθα τόσον οἰκείαν, καὶ ποῦ εἶναι ἐξ αὐτῆς
τῆς φύσεώς της ἀρνητικὴ ἔννοια, ἐξωτερικεύεται εἰς ἐνεργείας
αἰτινες ἀνήκουσι εἰς τὸν κόσμον τῶν φαινομένων, ὡς τοιαῦται
ὅμως περιπίπτουσιν εἰς τὴν σύνδεσιν αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος
καὶ εἶναι ἀναγκαῖαι. Αἱ αὐταί, λοιπὸν, ἐνεργεῖαι εἶναι οὐγχρόνως
ἐλεύθεραι καὶ ἀναγκαῖαι. Αὐτὸ εἶναι τὸ πρόβλημα τῶν προβλη-
μάτων. Νὰ ὀφείλεται ἄραγε εἰς ἀτέλειαν τῆς ἀνθρώπινης φύ-
σεως τὸ ὅτι βλέπομεν παντοῦ καὶ πάντοτε σκοπούς, ἐνῶ ἴσως
εἰς τὴν πραγματικότητά δὲν πρόκειται περὶ σκοπῶν ἀλλὰ περὶ
μοιραίων ἐξελισσομένων γεγονότων, τῶν ὁποίων, ἐπειδὴ συμβαίνει
νὰ ἔχωμεν συνείδησιν, νομίζομεν ὅτι εἴμεθα καὶ δημιουργοὶ τῶν ;
Τί νὰ ἀπαντήσῃ κανεὶς, ὅταν αὐτὸ κατὰ βάθος μεταφράζεται
μὲ ἀρνησιν καὶ ἀπόρριψιν τῆς ἀνθρώπινης ἀτομικότητος — τοῦ
ἀνθρώπινου ἐγώ, μὲ κατάρριψιν τῆς ἔννοιας τοῦ ἐνεργοῦντος
ὑποκειμένου, καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεώς μας ἀν-
θρώπινως δυνατόν ;

Λίθος τις πίπτων, λέγει ὁ Spinoza, ἀποκτᾷ κατὰ τὴν διάρ-
κειαν τῆς πτώσεώς του συνείδησιν καὶ διότι αἰσθάνεται καὶ
βλέπει ὅτι πίπτει, νομίζει ὅτι πίπτει μὲ τὴν θέλησίν του ;

Τὸ ἐπὶ τῆς πυρᾶς ψηνόμενον κρέας, λέγει ὁ Kant, ἀναπηδᾷ
ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς θερμότητος. Ἐὰν συνέβαινε νὰ ἀποκτήσῃ
συνείδησιν, θὰ ἐνόμιζε ἴσως ὅτι κινεῖται ἐθελουσίως, δι' ἐλευ-
θέρας βουλήσεως. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ ἄνθρωπος
ἀγνοεῖ ἢ ἀντιπαρέρχεται ἴσως τὰ αἴτια ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν
ὁποίων κινεῖται, τρώγει, σκέπτεται, ἢ ἀποφασίζει, καὶ ἔχει οὕτω
τὴν ψευδαἰσθησιν (!) ὅτι ἐνεργεῖ δι' ἐλευθέρας θελήσεως.

Ὁ Spinoza ὑπεστήριξε τὴν ἀποψιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει
ἐν τῇ γνώσει ἐξελισσόμενος, νὰ ἀποβάλλῃ τὴν ἔννοιαν τῆς βου-
λητικῆς ἐλευθερίας ὡς ἔννοιας ἀπατηλῆς. Δὲν φαίνεται ἐν τού-

τοῖς νὰ παρέμεινε μέχρι τέλους συνεπῆς πρὸς τὴν μοιροκρατικὴν αὐτὴν ἀποψιν, διότι εἶναι ἀνθρώπινως ἀδύνατον νὰ παραμείνη τις περισσότερον τῆς μιᾶς στιγμῆς συνεπῆς εἰς ἓνα τόσον ἀκρατον φαταλισμόν.

Ἐὰν μόνον διὰ μέσου τοῦ ὄργάνου τῆς γνώσεως ἡμῶν εἶναι δυνατὸν νὰ ἴδωμεν τὸν κόσμον, ἔπεται ὅτι οὐχὶ χωρὶς τὰς παραστάσεις τόπου καὶ χρόνου, καὶ οὐχὶ χωρὶς τὴν παράστασιν τῆς αἰτιότητος, περιέργως ὅμως δὲν δυνάμεθα καὶ χωρὶς τὴν ἔννοιαν τοῦ αὐτεξουσίου, (τοῦ ἐνεργοῦντος καὶ ἀποφασίζοντος ἐγὼ ἣτις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῆ ἄλλῶς, παρὰ ὡς μὴ αἰτιότητος - ὡς ἀρνησις τῆς αἰτιότητος - ὡς ἀπουσία αἰτίων - ὡς μία ἐξοδος ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἀναγκαιότητος ὄλων τῶν χρονικῶν φαινομένων.

Ἄν καὶ ἀντιφατικά, λοιπόν, αἱ δύο αὐταὶ ἔννοιαι ἀποτελοῦν δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους μίαν ὑποχρεωτικὴν ρήτραν, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς ἐκ τῶν θνητῶν ἠδυνήθη ποτὲ νὰ παραβῆ καὶ αὐτὴ ἢ ἀπαράβατος συνθήκη εἶναι, ποὺ ὠδήγησε τὸν Καντ νὰ δεχθῆ ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἔχει καὶ μίαν ἄλλην, δευτέραν, ὑπόστασιν ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου, διὰ τὴν ὁποίαν ἰσχύει οὐχὶ ἡ ἀναγκαιότης, ἀλλ' ἡ ἐλευθερία.

Ἡ προσφυγὴ ἐν τούτοις εἰς μίαν δευτέραν ἐξωχρονικὴν ὑπόστασιν δὲν ἀποτελεῖ λύσιν, ἀλλὰ περίφρασιν τοῦ ἰδίου πάντοτε γνωσιολογικοῦ προβλήματος τῆς θετικο - ἀρνητικῆς ἀντιφάσεως (ἑτεροχίας καὶ αὐταρχίας).

Πέραν τῆς ἀντιφάσεως δὲν δυνάμεθα νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν ἰδίαν προδηλότητα εἰς ὅλα τὰ ἐξ αὐτῆς συναγόμενα συμπεράσματα, ὡς συναγόμενα ἀπὸ μίαν ἀντιφατικὴν ἀφετηρίαν.

Παραμένει πάντοτε σκοτεινὸν τὸ σημεῖον, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ συνάγωμεν συμπεράσματα ἀκολουθοῦντες μίαν ὁδὸν ἀντιφατικὴν.

Πῶς εἶναι δυνατόν, προὑποθέτοντες τὸ αὐτεξούσιον ὡς αὐταπόδεικτον ἀλήθειαν, νὰ συμπεραίνωμεν διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς αἰτιότητος, ποὺ εἶναι μὴ αὐτεξούσιον, ἀπαρνούμενοι δηλ. παρευθὺς τὴν ἀφετηρίαν; Πῶς γίνεται ἐκ τοῦ αὐτεξουσίου ποὺ ἰσοδυναμεῖ μὲ ἀρνησιν τῆς αἰτιότητος, νὰ ἀγώμεθα διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς αἰτιότητος εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὑπάρχει εὐθύνη καὶ καταλογισμὸς τῶν ἀνθρώπινων πράξεων καὶ κατ' ἐπέκτασιν μέλουσα κρίσις καὶ ἀθανασία ψυχῆς;

Εἰδικώτερον, πῶς νὰ ἀποδειχθῆ αὐτὴ ἢ ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου δευτέρα ἀνθρώπινη ὑπόστασις, τὸ ἰδανικὸν αὐτὸ τῆς Καντιανῆς φιλοσοφίας, ὅχι, ἐννοεῖται, ὡς συνεχῆς ἄρτημα τῆς ἄλλης τῆς ἐντὸς τοῦ χώρου καὶ χρόνου ζωῆς μας, ἀλλ' ἀνεξαρτήτως αὐτῆς; Ὅχι ὡς παροῦσα κατάστασις συνυφασμένη μὲ τὴν σωματικὴν μας ὑπόστασιν καὶ μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ χρόνου, διότι περὶ αὐτοῦ δὲν ἀμφιβάλλομεν, ἀλλ' ὡς ἐπιβίωσις τῆς ἰδίας μας αὐτο-

μικρότητος, ὡς μετὰ θάνατον ἐνσυνείδητος ἀθανασία; Πῶς νὰ γίνῃ, ὅταν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χωρισθῇ ἡ θετικο-ἀρνητικὴ ἀντίφασις εἰς δύο ἀνεξάρτητα ἡμίση, διὰ νὰ παραμείνῃ ἐπὶ σκη- νῆς κυρίαρχον μόνον τὸ ἓνα; Καὶ πλέον ἀναλυτικῶς, πῶς νὰ χω- ρισθῇ τὸ θεικὸν ἀπὸ τὸ ἀρνητικόν, τὸ + ἀπὸ τὸ —, ἢ αἰτιό- τητος ἀπὸ τὸ αὐτεξούσιον· μετὰ ἄλλας λέξεις, πῶς νὰ γίνῃ, ὅταν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χωρισθῇ ἡ ὕλη ἀπὸ τὸ πνεῦμα ἢ τὸ σῶμα ἀπὸ τὴν ψυχὴν καὶ ἀντιστρόφως, διὰ νὰ ἀποδείξωμεν ὡς βάσιμον μίαν ἄνευ τοῦ θεικοῦ, ἄνευ τοῦ σώματος, μετὰ θάνατον ἐπι- βίωσιν;

Ὅλοι οἱ ἀγῶνες, ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα, ποὺ ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἐδραίωσιν τοῦ ἑνὸς μόνον ἀπὸ τὰ δύο σκέλη τῆς ἀντιφατι- κῆς διαρχίας, εἶναι τὸ ἴδιο ἄνευ ἀξίας. Κάθε ἐπιχείρημα, ποὺ χρησιμοποιεῖται π.χ. κατὰ τῆς ἑτεραρχίας, κατὰ τῆς αἰτιότητος, προϋποθέτει ἤδη τὴν αἰτιότητα, τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης, τὸν νό- μον τῆς λογικῆς ἀναγκαιότητος, ἀλλέως δὲν θὰ ἤμποροῦσε νὰ σταθῇ ὡς ἐπιχείρημα.

Ἀλλὰ καὶ ἀντιθέτως, οἰαδήποτε προσπάθεια διὰ τὴν ἀπό- δειξιν τοῦ ἀνυπάρκτου τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, οἰαδήποτε πολεμικὴ ἐναντίον τῆς ἀρχῆς τοῦ αὐτεξουσίου εἶναι σκόπιμος ἐνέργεια καὶ κάθε σκόπιμος ἐνέργεια προϋποθέτει ὡς αὐταπό- δεικτον τὴν ἱκανότητά μας νὰ καταλύωμεν τὸν νόμον τῆς αἰτιό- τητος, τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης, εἶναι μετὰ ἄλλα λόγια μιὰ πανη- γυρικὴ ἀπόδειξις τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, ἐκείνου ἀκρι- βῶς ποὺ ἀποβλέπομεν νὰ ἀποδείξωμεν ὡς μὴ ὑπάρχον. Ἴδου ὁ φαῦλος κύκλος, μέσα εἰς τὸν ὁποῖον ἀπεγνωσμένως περιδινού- μεθα, λόγῳ τῆς ἀντιφατικῆς καταβολῆς ἢ ἀναπηρίας (!) τοῦ γνω- στικοῦ μας ὄργάνου.

Ἐκ τοῦ ὅτι ἔχομεν αὐταπόδεικτον μέσα μας τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως, ποὺ εἶναι ἔννοια ἀρνητικὴ τῆς αἰτιότητος, συνάγομεν τὸ δισυπόστατον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ποῖόν δι- καίωμα ὅμως ἔχομεν, ἐκ τοῦ ἀντιφατικοῦ αὐτοῦ βήθρου ὁρμώ- μενοι, νὰ συνάγωμεν συμπεράσματα περὶ ἀθανασίας ψυχῆς, περὶ τοῦ καταλογισμοῦ καὶ τῆς εὐθύνης τῶν πράξεών μας καὶ περὶ μιᾶς μελλούσης κρίσεως;

Μήπως ἀποτελεῖ ὑπέρβασιν δικαιωμάτων κάθε τι ποὺ συμ- περαίνομεν μετὰ ἀφειρησίαν τὸ αὐτεξούσιον ἢ ὄχι; Ἐχομεν ἢ ὄχι τὸ δικαίωμα, προϋποθέτοντες τὸ αὐτεξούσιον (ὡς ἀλήθειαν αὐτο- φανῆ καὶ αὐταπόδεικτον), νὰ συνάγωμεν συμπεράσματα, ἀφοῦ κάθε συμπερασματικὴ ὁδὸς εἶναι ὁδὸς ἀναγκαιότητος, δηλ. μὴ αὐ- τεξούσιον.

Πῶς ἐξηγεῖται, ἀφοῦ ἡ αἰτιότης καταλύεται μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ αὐτεξουσίου, πῶς ἐξηγεῖται νὰ συνάγωμεν συμπεράσματα, ἀνακαλοῦντες μετὰ μίαν στιγμὴν τὴν πρὸ ὀλίγου καταλυθεῖσαν ἀρχὴν καὶ νὰ προχωροῦμεν οὕτω εἰς μίαν ἀτελείωτον σειρὰν ἀντιφατικῶν συλλογισμῶν;

Ἡ τυχὸν ἀντίρρησης καθ' ἣν δὲν πρόκειται διὰ δύο διαφορετικὰ πράγματα, ἀλλὰ δι' ἓνα καὶ μόνον ὑπὸ δύο διαφορῶν μορφῶν, μίαν θετικὴν καὶ ἄλλην ἀρνητικὴν, δὲν εἶναι λύσις, ἀλλὰ περιφράσις τοῦ ἰδίου πάντοτε γνωσιολογικοῦ προβλήματος, καὶ διὰ μιᾶς περιφράσεως δὲν σημαίνει ὅτι ἤμπορεῖ νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὴν φαντασίαν μας οἰαδήποτε πτῆσις. Εἶναι φανερὸν ὅτι καὶ μὲ τὴν στιγμιαίαν ἔστω κατάλυσιν τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος (τοῦ νόμου τῶν μαθηματικῶν) καὶ ἡ μεγαλυτέρα παραδοξολογία θὰ ἤμποροῦσε νὰ ἀνακηρυχθῇ ὡς ἀλήθεια.

Πῶς ὁμοίως τότε θὰ διεχωρίζετο ἡ μυθολογία ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τῆς θερησκευτικῆς πίστεως καὶ ἀπὸ τὴν λεγομένην μεταφυσικὴν;

Ἀποδεχόμενοι τὴν πολυθρόλητον θετικο - ἀρνητικὴν ἀντίφασιν αἰτιότητος - αὐτεξουσίου ὡς μόνην ἀλήθειαν (ἀποδεχόμενοι ὡς μοναδικὴν ἀλήθειαν τὸ ἐλεύθερον καὶ ἀνελεύθερον τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως), ἴσως δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὸν νὰ δεχθῶμεν μετὰ τοῦ Καντίου ὑπαρξιν ἀθανασίας ψυχῆς (ἐπιβίωσιν τοῦ ἐγὼ μὲ τὴν διατήρησιν τῆς ἀτομικότητος καὶ τῶν ἀναμνήσεων τῆς παρούσης ζωῆς καὶ ἐνσυνειδήτου Δημιουργοῦ (προσωπικοῦ Θεοῦ), ὑπερτάτου κριτοῦ τῶν πράξεων ἡμῶν.

Ἐτεξηγηματικῶς αἱ σκέψεις τοῦ Kant ἐκτυλίσσονται περὶπου κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον.

Δοθέντος ὅτι τὸ αὐτεξούσιον εἶναι μία αὐταπόδεικτος ἀλήθεια, ὅτι ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ καὶ αὐτὸ ὁμοίως μίαν πραγματικότητα (ἔστω τὴν πραγματικότητα τῆς καθεαυτότητος (!)), συνάγεται ὅτι ὑπάρχει κατ' ἀκολουθίαν καταλογισμὸς καὶ εὐθύνη τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. (Τὸ «συνάγεται» ὁμοίως εἶναι συμπερασματικὴ ὁδός, εἶναι θετικὴ λογικὴ ἀναγκαιότης, ἀναπόφευκτος αἰτιοκρατικὴ ἀκολουθία, εἶναι νόμος αἰτιότητος, εἶναι ὁ νόμος τῆς ἀνάγκης : ἀρνήσις δηλ. τοῦ αὐτεξουσίου, ὅπερ ἐλήφθη ὡς αὐταπόδεικτος προϋπόθεσις). Ἀλλὰ ἀφοῦ ὑπάρχει καταλογισμὸς καὶ εὐθύνη, θὰ ὑπάρχη κατ' ἀναγκαίαν συνάρτησιν καὶ λογοδοσία τῶν πράξεων ἡμῶν.

Ἀλλὰ ποῦ καὶ πότε καὶ πῶς θὰ λάβῃ χώραν αὕτη ἡ λογοδοσία ; Φέρεται ὡς αὐτονόητον καὶ ὡς ἐπόμενον, κατ' ἀναγκαίαν λογικὴν συνάρτησιν, ὅτι ὀφείλει νὰ ὑπάρχη ἀνώτατος κριτής, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου θὰ λάβῃ χώραν ἡ μέλλουσα κρίσις καὶ ἀθανασία ψυχῆς. Ἡτις ἐξηγεῖ πῶς θὰ ὑπάρξη ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος πέραν τῆς ἐφημέρου αὐτῆς ζωῆς διὰ τὴν μέλλουσαν κρίσιν.

Ἄλλ' εἶναι ἐπίσης φανερὸν ὅτι τοιοῦτου εἴδους συμπεράσματα δὲν εἶναι ἀκαταμάχτητα, ὡς ἀπορρέοντα ἀπὸ μίαν ἀντιφατικὴν ἀφετηρίαν, καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν δεκτὰ χωρὶς ὀλίγον ρομαντισμὸν ἢ ἐπὶ τέλος, χωρὶς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς πρακτικῆς τῶν χρησιμότητος.

Κάθε ἀπόπειρα ἀποβλέπουσα νὰ θεμελιώσῃ τὸν ὕλισμὸν ἢ

τὸν πνευματισμὸν ἐπὶ ἀκλονήτων βάσεων εἶναι ἀτυχῆς ἀπόπειρα. ἰσοδυναμοῦσα μὲ ἓνα ψευδοδιαχωρισμὸν τῶν δύο ἡμίσεων τοῦ ἀντιφατικοῦ γνωσιολογικοῦ πυρῆνος, μὲ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ἐνὸς μόνον καὶ τὴν ἀπόρριψιν τοῦ ἄλλου, μὲ τὴν ψευδαίσθησιν τῆς ἀποδοχῆς μόνον τοῦ θεϊνοῦ ἢ μόνον τοῦ ἀρνητικοῦ ἡμίσεος, πρᾶγμα ποῦ εἶναι ἐκ τῶν προτέρων καταδικασμένον.

Μὴ τυχὸν ὅμως νομίσετε ὅτι ὑπάρχει βασικὴ διαφορὰ ἢ ἀγεφύρωτος ἀπόστασις μεταξὺ θρησκείας ὑπὸ τὴν εὐρύτεραν τῆς ἔννοιαν καὶ ἐπιστήμης, ἢ θρησκείας καὶ φιλοσοφίας.

Εἴμεθα ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεώς μας ὑποχρεωμένοι, εἴτε κομπάζοντες διὰ τῆς ἐπιστήμης εἴτε θρησκευόμενοι, νὰ βαδίζουμε ἰσοβίως τὴν διπλὴν ἀντιφατικὴν ὁδόν, τὴν διαρχίαν τῆς αἰτιότητος καὶ τῆς ἀρνήσεως αὐτῆς.

Μεταχειριζόμενοι ἀπειρίαν ἐκφράσεων καὶ ὄρων συσκοτίζουμε ἀντὶ νὰ ἀπλοποιοῦμε τὸ πρόβλημα τῆς γνώσεως, τὸ ὁποῖον μόνον μέσα εἰς τὴν «ἀντιφατικὴν κλίμακα» δύναται νὰ εὔρη τὴν θέσιν του, ἀπλοποιούμενον οὕτω εἰς μίαν διπλὴν ἀντιφατικὴν ἔννοιαν.

Μέσα ἐκεῖ βρίσκεται κρυμμένη ἡ ἐρμηνεῖα οἰασδήποτε λέξεως καὶ οἰασδήποτε κοσμοθεωρίας, μέσα ἐκεῖ βρίσκεται ἡ ἐρμηνεῖα καὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς θρησκείας.

Μέσα λοιπὸν σ' αὐτὸ τὸν ἀντιφατικὸν δρόμον, εἴτε τὸ θέλουμε εἴτε ὄχι, πλημμυρίζει ἡ ψυχὴ μας ἀπὸ δέος καὶ θρησκευτικότητα, γιατί ἂν τὸ ἓνα σκέλος τῆς ἀντιφάσεως μᾶς παρουσιάξῃ τοὺς μηχανικοὺς νόμους καὶ τὴν ἀναπόδραστον φυσικὴν ἀναγκαιότητα, τὸ ἄλλο μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν σκοπιμότητα ἐν τῇ φύσει καὶ τὸ ἀνθρώπινον αὐτεξούσιον, δηλονότι τὴν ἰκανότητα, ποῦ πιστεύομεν ὅλοι μας μυστηριωδῶς ὅτι ἔχομεν ἐν τινὶ μέτρῳ, νὰ λαμβάνωμεν ἀποφάσεις, νὰ σχεδιάζωμεν καὶ νὰ κατορθώνωμεν τόσα πράγματα καὶ αὐτό, ἄλλοίμονον δι' ὅσους τὸ ἀγνοοῦν, μεταφράζεται ὡς δημιουργία ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ θέτει ὡς εἶναι φυσικόν, ὑπὸ ἀμφισβήτησιν τὴν πρὸ ὀλίγου ὑφ' ἡμῶν ἀκολουθουμένην αἰτιοκρατικὴν βάσιν τῆς ἀναποφεύκτου φυσικῆς ἀναγκαιότητος.

Νὰ διατὶ Θρησκεία - Ἐπιστήμη - Φιλοσοφία - Μεταφυσικὴ εἶναι ὅλαι συγγενεῖς λέξεις μὲ διαρχικὴν σημασίαν.